

Бутиліна О.В. Прихована освітня дискримінація в Україні [Текст] / О.В. Бутиліна // Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти: Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 6 квітня 2013 р.). — Х.: ХНУВС, 2013. — С. 100-104.

УДК 316.4.063.2

Олена Вікторівна БУТИЛІНА

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології та масових комунікацій ННІ ПМК ХНУВС

ПРИХОВАНА ОСВІТНЯ ДИСКРИМІНАЦІЯ В УКРАЇНІ

Дискримінація є одним із видів порушення прав людини. Сутністю дискримінації є особливе ставлення до людини, яке прямо чи опосередковано пов'язане з її певною ознакою¹. До дискримінації може бути віднесена будь-яка диференціація прав і правоздатностей людини, що не має раціонального обґрунтування і побудована на основі біологічних (наприклад, стать чи вік), фізичних (наприклад, стан здоров'я) або соціальних (наприклад, приналежність до певної соціальної групи: етнічної, за політичними поглядами і переконаннями, за сексуальною орієнтацією) ознак. У такому розумінні дискримінація може розглядатися як відхилення від норми, адже права людини законодавчо закріплені та соціально визнані і будь-яке порушення чи обмеження в їх реалізації є девіацією. Більше того, дії, спрямовані на порушення прав (або створення перешкод для реалізації прав) осіб з огляду на їх національність чи етнічне походження, колір шкіри, стать, мову спілкування, політичні уподобання чи інші ознаки, є протиправними.

Дискримінація може бути як прямою (навмисне обмеження в правах особи), так і опосередкованою (створення умов, в яких особа не може реалізувати своїх прав); відкритою (обмеження в правах безпосередньо на ґрунті певної соціальної ознаки) і прихованою (обмеження прав, які пояснюються іншими приводами чи підставами, що можуть бути цілком легальними).

Найбільш поширеною дискримінація є на ринку праці. Очевидними її проявами виступають обмеження прав на працю осіб за ознаками віку, статі, етнічного походження, стану здоров'я тощо.

Дискримінація при одержанні освіти або професійної підготовки може виражатися або в обмеженні доступу до одержання освіти й професійної підготовки, або в наданні

---

¹ Під ознакою, перш за все, мається на увазі певна характеристика, яка є помітною саме в соціальному оточенні.

освітніх послуг більше низької якості. Цей вид дискримінації не можна повною мірою віднести власне до дискримінації на ринку праці, тому що одержання освіти звичайно передуює трудовій діяльності. Але, незважаючи на «дотрудовий» характер цього виду дискримінації, її причини й наслідки найтіснішим образом пов'язані з функціонуванням ринку праці [1].

У статті 1 Конвенції про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти, прийнятою ООН у грудні 1960 року, зазначається що «дискримінація» охоплює будь-яке розходження, виключення, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, що має на меті або як наслідок знищення чи порушення рівності ставлення в галузі освіти, і, зокрема:

- a. закриття для всякої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого щабля або типу;
- b. обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб з нижчим рівнем освіти;
- c. створення або збереження роздільних систем освіти або навчальних закладів для всяких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням статті 2 дійсної Конвенції; або
- d. положення, несумісне з достоїнством людини, у яке ставиться будь-яка особа або група осіб [2].

Дискримінація у галузі освіти частіше за все є опосередкованою та прихованою. Так в Україні за роки незалежності в освітній сфері відбулись суттєві трансформації. Перетворення торкнулись усіх рівнів інституту освіти, починаючи від системи дошкільних освітньо-виховних закладів, закінчуючи мережею закладів вищої школи. Відбулась диференціація типів навчальних закладів. Виникла велика кількість різноманітних центрів раннього розвитку дитини, гімназій, ліцеїв, академій та університетів, які відрізнялися інноваційними формами навчання, спеціалізаціями, додатковими освітніми послугами. Поряд з ними продовжували існувати освітні заклади, де навчання проводилось за минулими моделями та стандартами. Зазвичай нові пропозиції презентувались як виграшні переваги, що надавались на платній основі. Освітні заклади, які опинились у полі жорсткої конкурентної боротьби були змушені випробовувати все нові засоби, завдяки яким вони мали змогу продовжувати своє існування. Така ситуація не могла не відбитися на якості освітніх послуг, які ними надавались.

Факти прихованої освітньої дискримінації в нашій країні можна спостерігати на всіх її рівнях. Так, наприклад у галузі шкільної освіти сьогодні простежується певне протиріччя: з одного боку Конституція України затверджує рівність можливостей всіх дітей на отримання загальної середньої освіти; з іншого – це правило не поширюється на ліцеї, гімназії, колегіуми згідно Закону України «Про загальну середню освіту». Ці навчальні заклади

мають право проводити конкурсні випробування, тестування дітей, які бажають там навчатися. Отже, офіційно шкільна освіта в нашій державі не є диференційованою, хоча в реальності ми маємо дещо іншу картину.

С. Оксамитна вважає, «що в країні немає рівного доступу до якісної освіти ні на рівні ЗНЗ, ні на рівні ВНЗ, і впоратися з проблемою забезпечення рівного доступу до якісної освіти не можна тільки за допомогою ЗНО, і справа тут не тільки в корупції, а в нерівних умовах навчання» [3, с.219-220].

Єдиний, хоча й дуже спірний, засіб вирівнювання можливостей отримання вищої освіти для представників усіх соціальних верств, який застосовувався у колишньому СРСР, сьогодні є бездіяльним. Мова йде про позитивну дискримінацію, мета якої складалась у наданні певних привілейованих можливостей вихідцям із сільської місцевості та дітям робочих на отримання якісної вищої освіти. За умови загальної тенденції зниження рівня шкільної підготовки саме цієї категорії осіб, шансів витримати конкуренцію та задовольнити вимогам престижних вишів у таких абітурієнтів стає дедалі менше. Вони стають свого роду заручниками ситуації. Отримати бажану професію стає майже неможливо. І причина криється не тільки у нестатку підготовки, але й у неспроможності сплачувати навчання. За таких умов, ці абітурієнти вимушені шукати інші шляхи самореалізації чи отримувати освіту за професією, яка не приваблює, чи є більш дешевою. Таким чином, створюються передумови, в яких особа виявляється неспроможною реалізувати свої права.

Україна, як одна із країн, що прагне бути частиною європейського співтовариства, також орієнтується на існуючі міжнародні стандарти щодо забезпечення/гарантування прав людини та запобігання дискримінації. Конституція України забороняє будь-які прояви дискримінації за будь-якими соціально-демографічними ознаками, що загалом відображає основні принципи цілої низки міжнародно-правових актів, участь у яких бере Україна (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод та інші). Крім того, положення Конституції частково відображені в інших актах чинного українського законодавства (в т.ч. трудового, кримінального, адміністративного тощо) [4].

Отже, можна відзначити, що освіта за роки незалежності в нашій країні стала диференційованою, що у свою чергу відбилося на якості освітніх послуг. Освітня дискримінація в Україні має місце, втім проявляється переважно у прихованій чи опосередкованій формі, через створення умов за яких особа виявляється нездатною реалізувати свої права. Характерною властивістю сучасної української системи освіти стає її спроможність відтворювати соціальну нерівність.

Література:

1. Гендерна нерівність на ринку праці — [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://demoscope.ru/weekly/2005/0219/tema05.php>
2. Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М.: Издательство «Логос», 1993— [електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/ru/documents/.../educat.shtml.
3. Оксамитна С. Міжгенераційна класова та освітня мобільність / Світлана Оксамитна. – К. : НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2011. – 287 с.
4. Пономарьов С. Поняття антидискримінаційного мейнстрімінгу і його роль у творенні політики соціальної справедливості — [електронний ресурс]. – Режим доступу: www.afpwebfolio.org/_files/8674_101.doc.